

látványt a XVI. században kiegészíthette egy ritkábban beépített, a települést körbevevő lapályos terület kisebb kiemelkedésein álló épületekből létrejött, valószínűleg gazdasági övezet képe.

Bármilyen előzetes vizsgálatokat is végzünk, azok természetesen nem helyettesíthetik a terület feltárását.

A régészeti kutatás minden szempontból szerencsésnek bizonyult. Sikertelen feltárni a XV–XVI. században vastag kavicsréteggel lefedett, igen széles főutca mintegy 80 méter hosszú szakaszát. Felszínébe mélyen bevésődtek az arra haladó szekerek keréknyomai. Két oldalán, javarészt rá merőlegesen, illetve esetenként vele párhuzamosan, előkerültek a felszíni gyűjtés „lelet hegyei” jelezte helyeken, azok a nagyméretű, 5x19–6x21 méter alapterületű, az Árpád-kori egyhelyiségű, falusi lakóépületeinktől már gyökeresen különböző házak, melyek már többosztatúak voltak (3. kép). Falaik vázát mélyen a földbe ásott cölöpök alkották, padlójukat gondosan lesározták, kemencéjük sütőfelületébe, a jobb hőtárolás érdekében cseréptöredékeket tapasztottak. A XV–XVI. században már hosszanti oldala mentén tornáccal is építettek házat Muhiban. Nem csupán a főutcát, de a házak közötti felszíneket is vastag kavicsréteggel fedték. Az út szélén egy-egy kút is előkerült, melyeket egyszerre több háztartás használt – közkutak lehettek. Egy esetben a ház mögött pincét is találtunk, ám a lakóépületekhez tartozó gazdasági épületek, talán a már említett külső gazdasági övezet megléte miatt, csupán egy-két esetben kerültek elő.

Mindezek alól pedig előkerültek a XIII–XIV. század épületei.

A Muhi feltárások feldolgozása – hasonlóan a több Észak–magyarországi autópálya feltáráshoz – még csupán a kezdeteknél tart. Említettük, a tervezett építkezésekhez kapcsolódó régészeti kutatás eredményeképp napvilágra került leletanyag és a hozzá kapcsolódó ásatási dokumentáció rendszerezése, kezelése igen nehéz feladatok elé állította a kutatást végző szakembereket. Az előkerült több tonnányi régészeti leletanyag raktározására a feltárásokban résztvevő múzeumoknak új épületeket kellett emelniük. Az ásatási eredmények feldolgozása is előreláthatóan kutatók generációinak fog még munkát adni. E tudományos feldolgozás megszervezése ma legalább olyan fontos feladat, mint a munkák kezdetén magának a terepi kutatásnak a megszervezése volt. Ugyanakkor az ásatások sem értek véget. Az autópálya építkezések kapcsán az elmúlt négy évben végzett még közel azonos nagyságú munka elvégzése vár a kutatókra. Ezt a tényt figyelembe véve, még igen komoly erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy az „évszázad régészeti vállalkozása” ne váljék az évszázad régészeti katasztrófájává.

Pusztai Tamás

Az ónodi országgyűlés II. Rákóczi Ferenc Emlékirataiban*

*„Azt, amit elő kell adnom, mindég Te ítéld
meg, ó, Örök Igazság!*

(II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai)

Az ónodi országgyűlés II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának egyik legfontosabb történelmi eseménye volt. De nemcsak az ő küzdelmének volt kiemelkedő mozzanata, hanem az egész magyar nemzet évszázadok óta tartó függetlenségi törekvéseinek, amelyben szabadulni akart az osztrák uralom, illetve a Habsburg-ház politikai és gazdasági szorításából. A Fejedelemnek erről a tevékenységéről leghitelesebben Emlékiratai és Vallomásai tudósítanak.

II. Rákóczi Ferenc nemcsak politikusnak és hadvezérnek tartotta magát, hanem írónak is.

* Elhangzott 1997. június 7-én Ónodon, az országgyűlés 290. évfordulóján tartott Tudományos Emlékülésen.

Az a tény, hogy nemcsak tanúja volt az eseményeknek, hanem cselekvő részese, sőt irányítója, már szabadságharca kezdetén megérlelték benne azt a gondolatot, hogy a történeteket feljegyezze. Emlékiratai mutatják, hogy folyamatosság van a Fejedelem szabadságharc alatti és későbbi írói tevékenysége között. Az Emlékiratok megírásakor is támaszkodott bizonyos előzményekre, még ha nem is álltak rendelkezésére az összes források – állapítja meg róla egyik méltatója.¹ Rákóczi a leghitelesebb elbeszélők egyike, tehát ráhagyatkozhatunk. Stílusának sallangmentességét ellensúlyozza a sajátos képzeletű vegyítés, a szerkesztés, amelyet csak az átsütő élet és élmény benső, helyes értékelése adhatott meg. Tulajdonképpen vallomás (confessio) lett ebből is, és ez azért megrendítő, mert mindvégig szemérmes tárgyilagosságra kapaszkodó felfogás jellemzi.² Amikor maga Rákóczi összehasonlíja Vallomásait emlékirataival, ezt írja: „Az emberek Vallomásaimból megtudják majd, milyen indítókok hajtottak a cselekvésre: ebből a könyvből megismerik azt amit tettem... Lássák tehát és ismerjék meg e munka olvasása közben, mit kell himniük a magyar ügyekről. Nyelvem szabad lesz Teelötted, ó szívem Világossága.” – írja Emlékiratai bevezetőjében, melynek ezt a címet adta: Levél az Örök Igazsághoz.³ Az Emlékiratokban elsősorban politikai és katonai történeteket ír, még akkor is, ha önvizsgáló magatartását nem adja fel. Magába foglalja minden cselekedetének nem túlzó történetét. Az Emlékiratokat a nyilvánosságnak szánta.

Művét francia nyelven írta, mivel a francia diplomácia és a politika irodalma. A munka 1717-ben készült el akkori tartózkodási helyén Grosbois-ban, de elképzelhető, hogy még később is dolgozott a szövegen, sőt a kéziratot még törökországi bujdosása idején is csiszolta. Először 1739-ben jelent meg hágai nyomdára utaló adatokkal a Jean Neaulme kiadónál.⁴ A XVIII. században több franciaországi folyóirat is kitér a megjelent mű ismeretetésére. A La Nouvelle Bibliothèque 1740. márciusi száma azt írja: Ez a nemzet olyan iga alatt nyögött, amelynek viseléséhez nem szokott hozzá. Időről-időre néhány főúr nemes terveket szőtt, amelyek általában fejük vesztésével végződtek. „Íme a Habsburg elnyomás egy francia értékelése és a felkelések kimenetelére történő utalása. Rákóczi Emlékirataival kapcsolatban megjegyzi: „Ha Franciaország képes lett volna őt segíteni, mint ahogyan ígérte is, talán sikeresebb lett volna vállalkozása.” Úgy látszik, hogy a francia közönség szélesebb körben ismerhette a felkelés tényét, mert a korabeli könyvkereskedésekben sűrűn előfordult Rákóczi könyve. Először latinra fordították, majd Kazinczy Gábor a szabadságharc után kezdte el magyarra fordítani. Újabbán Vas István szép fordításában olvashatják az érdeklődők. II. Rákóczi Ferenc Emlékiratainak jelentősége három irányú: történelmi forrásmű – szépirói alkotás és a politikai gondolkodás egyik maig ható tényezője.⁵

II. Rákóczi Ferenc fellépésének idején az általános politikai helyzet Magyarországon meg lehetőségen lehangelő képet mutatott. Az ország és a lakosság a Thököly-féle felkelés bukása után tovább süllyedt nyomorúságos állapotába. Rákóczi ebben az időben visszavonultan élt, és csak hosszas töprengés és latolgatás után állt a nép elé, és hagyta el külföldi segély, ígérlet és sereg nélkül Lengyelországot. Bercsényi kis zsoldos csapattal jött utána. A Beszkiédek hegységének innenső lejtőjén a megígért ötezer gyalogos és ötszáz lovas helyett kétszázötven rablásra is kész, végső kétségbeesésbe hajszolt paraszt várta, akiket a gróf tarpai jobbágya Esze Tamás vezérelt. Csak később szervezte meg a Fejedelem szinte a semmiből a magyar törekvések egyetlen eszközét a nemzeti hadsereget.⁶

Az eredmény csodálatos volt. Az egész Magyarország fegyvert fogott néppel volt tele – olvassuk Emlékiratában – a nemesség – melyet a népség tudtom nélkül vesztégszár alá vont, kastélyaiban és házaiban – kezdett tömegesen táboromba jönni. A bécsi udvart meg-

¹ Köpeczi Béla: II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. In: II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig, Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. 428. old. Továbbiakban: Emlékirat 1978.

² II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Szépirodalmi Könyvkiadó, Olesó Könyvtár, Bp. 1979. Vas István: Utószó 279. old. Továbbiakban: Emlékirat 1979.

³ Emlékirat 1979. 6. old.

⁴ Emlékirat 1978. 430. old.

⁵ U.o. 442. old.

⁶ Hóman Bálint és Szegfű Gyula: Magyar történet. Bp. 1935. IV. 286. old. Továbbiakban: Hóman 1935.

döböntette a váratlan és gyors mozgalom, méginkább a népi katonaság áradása – minden felől szorongattatva, tanácstalanul nem tudta mihez fogjon...egyedül Forgács Simon tábornagy biztatta az udvart azzal a reménnyel, hogy seregemenek ellene áll.⁷

A nemzeti hadsereg megteremtése mellett a Fejedelem külföldi diplomáciai tevékenységgel igyekezett felkeléséhez kedvező helyzetet teremteni. Kezdetből fogva világosan látta, hogy a Habsburgokkal szemben a francia hatalommal való szövetségben lehet fegyveres döntést kierőszakolni. A spanyol örökösödési háború kiszélesedésével XIV. Lajos francia király a magyarországi mozgalmat mindinkább szárnyai alá vette és anyagi segélyben részesítette.

A felkelésben a teljes győzelem elmaradása, továbbá a tényleges francia segítség késlekedése miatt, több hónapon át folytak az udvarral a nagyszombati béketárgyalások. Az eredménytelenségről a következőképpen számol be a Fejedelem: „A nagyszombati tárgyalások alkalmából az egész nemzet nyilvánvalóan felismerte, hogy nem számíthatunk törvényeinknek és szabadságjogainknak megfelelő békére, és hogy a közbenjárók bármennyire is elismerik ügyünk igazát – nem vesznek össze komolyan a császárral a mi érdekeinkben... így a szenátusban mindenki azon a véleményen volt, hogy meg kell tennünk az elszakadási nyilatkozatot, azért az előnyért, hogy szerződést kössünk Franciaország királyával, amely alkalmat ad neki arra, hogy úgy kezeljen bennünket, mint szövetségeseit... ez az elhatározás volt az oka annak, hogy a rendeket jövő tavaszra (1707) Ónodra összehívtuk...”⁸

Ónod a Rákóczi-család egyik legrégebbi családi erődtímeje volt a Sajó torkolatánál. Egy nagy uradalom központja, több környező településsel. Rákóczi Zsigmond három évig bérelte, majd az 1590-es években 32 ezer Ft-ért megvásárolta. Így került a család birtokába. Innen Borsod megye keleti határától, Gömör északi végéig az ellene irányuló akciókat kézben lehetett tartani. Stratégiai jelentőségű volt a Rákóczi-birtok védelmét tekintve. Védte a hevesi hódoltságban élő jobbágyságot éppúgy, mint a Rákócziak Gyöngyös-visontai borvidékének bázisait. Legkedvesebb birtoka volt a Rákóczi-családnak.⁹

A rozsnyói szenátusi tanácskozás 1707. május 1-re rendelte összehívni az ónodi országgyűlést, de utóbb, május 16-ra kellett halasztani az összejövetelt. Az újabb időpontra történő meghívólevélben így ír a Fejedelem: „...mindazáltal látván az időnek változásával, annyira való hátramaradását az tavasznak kinyílására, kiváltképpen a fűnek és különösképpen a szenának szűk volta miatt nem kevés alkalmatlanságot és fogyatkozást kellene szenvedni a rendeknek...amire nézve...a gyűlés időszakát meghosszabbítván rendeltük ugyanacsak május 16. napjára... Ónod nevű városnak mezejére...”¹⁰

Az ónodi gyűlés előtt Rákóczi Erdélybe sietett, hogy mint Erdély Fejedelmét beiktassák. Ő volt Erdély utolsó fejedelme. Bemenetele alkalmával kísérete egyre növekedett az úton. A beiktatás Marosvásárhelyen történt. A rendek azonnal letették a hűségesküt, és négy követet neveztek ki az ónodi országgyűlésre. Április 21-én elindult vissza, hogy Kolozsváron és Debrecenen át a meghirdetett tanácskozásra Ónodra érkezzen.¹¹

Az ónodi mezőn is feltehetően az erdélyihez hasonló külső körülmények közt tartották a fogadást és a gyűlést, ez utóbbit az ország sátorában. Rákóczi Emlékiratában leírta az erdélyi eseményt. „Emelvényt állítottak, tehát több lépcső magasságában, nyílt mezőn, a vár előtt, amelyre első udvari papom oltárt emelt keresztel. A rendek lóháton jöttek elém, le akartak szállni, de én figyelmeztettem őket, hogy nem illik trónfoglalásom előtt, hacsak magam is nem teszem ugyanazt. Ezért állítanak sátrakat Magyarországon azokon a helyeken, ahol a választott királyt kell fogadni, ott aztán leszáll a lováról és a sátorban tartják a szónoklatot.”¹²

Ónodot, az országgyűlés helyét a Sajó folyó nagymértékű áradása miatt szinte egyik irányból sem lehetett megközelíteni, emiatt a rendek csak nehezen gyülekeztek. Addig is amíg mindenki megérkezik a szenátus elkezdte tárgyalni az országgyűlési tárgysorozatot.¹³ Sor

⁷ Emlékirat 1978. 317., 318. old.

⁸ U.o. 385., 386. old.

⁹ Erdély története. Akadémiai Kiadó. Bp. 1988. 694., 695. old.

¹⁰ II. Rákóczi Ferenc meghívója az ónodi országgyűlésre

¹¹ Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Danta könyvkiadó, Bp. 1934. 230. old.

¹² Emlékirat 1978. 389. old.

¹³ Asztalos Miklós i.m. 231. old.

került a Turóc megyeiek körlevelének a megbeszélésére. A megye ugyanis egy előzetes kifogást terjesztett szélében – hosszában. Noha az ország egyik legkisebb megyéje – a nemesség egyharmada Okolicsányi nevet viseli, a többi pedig rokonságban van velük –, ez a maroknyi nemesség elhatározta, hogy körleveleket ír néhány megyébe. Ezekben kifejtették és egyben eltúlozták a szabadságharc nehézségeit, valamint a hadak és tábornokok kihágásait, s arra buzdították a többi megyét, hogy álljanak melléjük a bajok orvoslásában. A megyék azonban a turóci leveleket Rákóczihoz továbbították, aki elhatározta, hogy a gyűlésen magyarázatot kér a turóciaktól.¹⁴

Az előzetes tárgyalások után érkezett el a nap a szövetségessé rendek gyűlésének a megnyitására. Rákóczi szabadságharcának pártolója és híve Telekessy István egri püspök – az egyetlen a püspöki karból, aki a kurucok oldalán állt – tartott misét. De egyébként is tevékenyen részt vett a gyűlés munkájában, és ő is aláírta a függetlenségi okmányt, aminek később az lett a következménye, hogy a pápa megfosztotta tisztségétől.¹⁵ A Fejedelem atyai jóbarátja volt. A „*derék öregember megőrizte fiatalágában fogant eszméjét, nem ragaszkodott a jézusiták érzelmeihez, és egyáltalán nem szerette az ausztriai uralmat – írja róla Rákóczi –, és minthogy régebben szövődött köztünk ismeretség és személyes barátság, apámnak tekintetem őt, s ő engem viszont fiának.*”¹⁶

A megnyitás és a tárgysorozat előterjesztése után a Fejedelem üdvözölte a rendeket és rátért Turóc megye korábban kibocsátott körleveleinek megtárgyalására: – „*Felszólítottam őket, hogy adják elő szabadon sérelmeiket, és világosítsanak fel, mi célból írták a nevezett leveleket. Rakovszky alispán és Okolicsányi jegyző, a bécsi udvar megbízottjának fia fölálltak és beszéltek, de olyan távol álltak, és akkora volt az összegyűlt tömeg moraja, hogy nem tudtam tisztán megérteni beszédjüket, ezért magam elé hívtam őket, és ők odajöttek.*” A felkelő hadak kellemetlenkedéseit fejtegették, a tisztek kihágásait, az élelmiszerszállítás és az adók terheit, valamint a rézpenz okozta zavart.

Rákóczi válaszában arról szólt, hogy a háborút a bécsi udvar kényszerítette a magyarságra, továbbá amit Turóc előadott az túlzás volt, és egyébként is kevés panaszuk lehet, mert a megye nem a hadak útján fekszik, a teher mindenkinek közös terhe, s a szabadság visszaállításáig folytatni kell a háborút. Turóc kifogása a Fejedelem személye elleni bizalmatlanságból származik, így az összegyűlt rendektől igazságot és elégtételt kért a rágalmazókkal szemben.

„*Bevallom – írja Rákóczi – jóhiszeműen azt hittem, hogy a gyűlés elhatározza ellenük a törvényes eljárást, de amikor beszédemet befejeztem az egész gyűlés hallgatott. Én magam sokáig megőriztem a csendet, de amikor láttam, hogy senkinek sincs kedve beszélni azt mondtam: szomorú nekem látni, hogy haboznak kérésemet így teljesíteni... de a csend még akkor is tovább tartott. Ekkor keserűségtől áthatva felháborodást éreztem és elragadott szívem nem tudta visszafojtani a sértődést.*”¹⁷

„*Ezt érdemltem tőled haza!? bujdosásaim után, életemet, véretem, mindenemet éretted felszenteltem, feleségemet, gyermekemet, szerencsémeket megvetettem, mert te tudod Istenem, hogy igaz szívű vagyok és privátumot nem kívánok, ne szenvedd édes hazám rajtam ezen gyalázatot!*”¹⁸

„*Nem maradt más hátra, mint visszaadni kezükbe azt a méltóságot, amellyel engem Szécsényben felruháztak és visszavonulni erdélyi fejedelemségembe. Ezek voltak utolsó szavaim, aztán csakugyan felkeltem, hogy elmenjek. Ekkor Bercsényi fölállt könnyekkel a szemében... és így kiáltott fel: – Hogyan, ti szövetségessé rendek, hát a hálátlanság bűnébe estek a szabadítóval szemben, és inkább távozni engeditek, mintsem hogy igazságot szolgáltatatok neki rágalmazói ellen? Nem, nem, mintsem ez megtörténne, jobb, ha meghalnak a gazemberek! – Erre kardot rántott, és annak lapjával Rakovszky alispán vállára ütött. A Bercsényi mellett ülő Károlyi meg úgy vágta fejbe az alispánt, hogy az rögtön holtan esett össze. A jegyzőt (Okolicsányit) is több ütés sebesítette meg.*”¹⁹

A véres jelenet továbbterjedésének megakadályozására a Fejedelem a mögötte álló tiszteket elküldte, hogy udvari hadai valamiképpen meg ne induljanak a turóci nemesek ellen. A

¹⁴ Emlékirat 1978. 394. old.

¹⁵ Szinyei József. Magyar írók. XIII: Bp. 1908. 1394., 1395. hasáb

¹⁶ Emlékirat 1978. 325. old.

¹⁷ Emlékirat 1978. 395. old.

¹⁸ Asztalos Miklós i.m. 234. old.

¹⁹ Emlékirat 1978. 396. old.

zűrzavar ezzel véget ért, Bercsényi pedig szabályos ítélethozatalt kért Okolicsányi ellen, amit másnapra halasztottak.

Másnap június 9-én kivételes bírósági eljárás következett. Mint tudjuk Rakovszky a kardvágástól azonnal meghalt, a sebesült Okolicsányit kihallgatták, bűnösnek találták és halálra ítélték. Holttestének Rákóczi kegyelmet adott és így eltemették, de Rakovszkyt az ég madarai falták fel. Turóc megye zászlóját a gyűlésben szétszaggatták és pecsétjét összetörték. Ez a szomorú epizód félreérthetetlenül tanulságul szolgál arra nézve, hogy az egység, illetve az egyetértés hiánya miatt mindég nagy árat fizetett a magyarság.

Az országgyűlés ezek után gazdasági kérdéseket tárgyalat. A Rákóczi által veretett rézpenz felettébb elszaporodott és egyúttal elértéktelemedett a hamisítások által. A kereskedők nem akartak ezért a pénzért semmit sem szállítani, ami pedig tragikus lett volna a hadsereg számára. Az ónodi határozat szerint a hamisítások elkerülésére a pénzt felülbélyegezték és a forgalomban nem hagytak meg csak 2 millió forintot. Egyúttal rendezték az adókövetés ügyét. Mivel a pünkösdi napja közbejött, a tárgyalást az ünnepre abbahagyták.²⁰

Az ónodi országgyűlés legnevezetesebb napja a pünkösdi utáni, vagyis a június 13-i, amikor évszázados függőség és megkötöttség után végre kimondták Magyarország függetlenségét. „Már nem emlékszem rá pontosan – írja a Fejedelem Emlékiratában, – én ajánlottam-e vagy Bercsényi, hogy nyilvánítsunk érvénytelennek minden igényt, melyet az Ausztriai Ház a nemzettel szemben fenntart.” Tájékoztatták a résztvevőket a Habsburgok Magyarországgal szemben elkövetett méltatlan eljárásairól, a béketárgyalások eredménytelenségéről. Az előterjesztés után a Fejedelem ismertette, hogy az udvar ki akarta játszani a rendeket, s az Ausztriai Háztól semmi jót nem lehet várni. Rákóczi után Bercsényi állt fel és tüzesen pártolta az előterjesztést a szólásmondássá vált szavakkal „eb ura fakó! Mai napságtól fogva József nem királyunk, abrenunciálván mindenekben ellene. Inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbagyságot viseljünk!”²¹

A lelkesedés után megszövegezték az idevágó törvényeket. Az első cikk kimondja a rendek további szövetségét és az ellene vétők megbüntetését. A második cikk arról szól, hogy miként bánt a Habsburg Ház alattomban áskálódva a magyarsággal, kegyetlenül uralkodva felettünk és igájába hajtva fejünket. Közös akarattal felszabadultnak jelenti ki magát a magyarság. Az ónodi országgyűlés helyreállította a nemzeti királyságot, megvalósította az ország területi egységét, mert az erdélyi követek bejelentették, hogy csatlakoznak a magyar konföderációhoz.

A nevezetes eseményt június 22-én II. Rákóczi Ferenc ékes szónoklattal bezárta. 15 tárgyalási napon 28 törvénycíkket alkottak. Június 28-án és 30-án 12 futár 12 irányba indult el, hogy híru adja a világnak a magyar nemzet függetlenségét. A Rákóczi-felkelés és szabadságharc az ónodi napokban járt a csúcson, innen látott legmesszebbre.²² De itt látszik meg legvilágosabban a magyar nemzet örök tragikuma a Fejedelem megrendítő kifakadásában: „Nem tűröm, nem szenvedem, magammal kopersómba viszem, mert te tudod Istenem, hogy igaz szívű vagyok és privátumot nem kívánok. Ne szenvedd édes hazám rajtam ezt a gyalázatot!”²³ „Jól látom, hogy mindazt a fáradtságot, virrasztást, szenvedést, amelyet a háború kezdete óta tűrtem, úgy tekintik, mintha azért viseltem volna el, hogy kincseket gyűjtsék hazám kárára...”

Jó tanulság ez egyrészt az egyén és a nemzet sorsának, boldogulásának együttes felismerésére nézve, illetve az abban tapasztalható hiányosságok következményeire. Másrészt a nemzeti egységet mindenkor folyamatosan fenyegető kísértésére és veszedelmére nézve. Vajha szemléletváltás alkalmával ebből is példát merítene magyarságunk manapság is!

Dr. Ágoston István György

²⁰ Asztalos Miklós i.m. 235., 236. old.

²¹ U.o.

²² Asztalos Miklós i.m. 237. old.

²³ Emlékirat 1979. 285. old.